

Sorokinovo třídění sociologických teorií let 1925—1965

(Pitirim A. Sorokin, *Sociological Theories of Today*, New York and London, Harper & Row, 1966, XI — 676).

Za „asi nejznamenitější systematickou studii sociologické teorie, již Amerika vytvořila“, za „jediné v americké sociologii co do obsaženosti a integrace“ dílo prohlašují autoři posledních obsáhlých dějin sociologie, Martindale a Timašev, knihu P. A. Sorokina *Contemporary Social Theories*, 1928, jež přinesla přehled a rozbor sociologických teorií do let 1925. Spis byl přeložen do četných evropských i asijských řečí, mezi nimi také do češtiny pod názvem *Sociologické nauky přítomnosti*, 1936 (přeložila Blažena Ullrichová, upravil a doplnil Zdeněk Ullrich) a stala se nejen u nás, ale i v mnoha různých zemích jednou z nejvíce užívaných učebnic.

Během následujících let autor uveřejnil řadu monografií a mnoho četných článků o jednotlivých sociologických otázkách, velké čtyřsvazkové dílo *Social and Cultural Dynamics* (1937—1941 a pozdější vydání), studující změny některých hlavních sociokulturních jevů a podávající systematickou teorii sociokulturní změny v jejích důležitých stránkách a základních problémech (jakýsi výtah z něho podává *Crisis of Our Age*, 1941, přeložena též do češtiny roku 1948) a vypracoval svou soustavu sociologie: *Society, Culture and Personality (Their Structure and Dynamics)*, 1947, 1962². Z dalších prací *Modern Historical and Social Philosophies*, 1950, 1963³, *Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences*, 1956, a posléze přednáška, kterou měl jako předseda Americké sociologické asociace v Chicagu 1965: *Sociology of Yesterday, Today and Tomorrow* (viz *Sociologický časopis*, ročník II., str. 714 a n.) jsou předzvěstí a ohlášením knihy, jež je podkladem tohoto referátu.

Časově navazuje tato kniha na období, jímž končila kniha první — totiž zhruba asi sociologii kolem roku 1925 — a zahrnuje obecnou sociologii do roku 1965; navazuje také na jednotlivé názory onoho období, ale liší se tříděním sociologických směrů, jež v základních rysech odpovídá stavbě Sorokinovy sociologické soustavy.

Sorokin charakterizuje nejprve v hlavních rysech toto období, ukazuje, jak neobyčejně se sociologie rozvinula, pronikla do škol, věd, povolání a veřejného života vůbec, ale v jejím vnitřním vývoji převládá rozvoj technik zkoumání především mikrosociologických problémů; teprve ke konci období

roste zájem o základní sociologické problémy, převládá kolektivní práce vlivem příslušné specializace, ale rozdíly mezi jednotlivými směry se menší a je obecný sklon ke konvergenci a integraci názorů.

Sociologické teorie (a to obecné sociologie) řadí do čtyř hlavních tříd (skupin): do třídy singularisticko-atomistické a do tříd systémů kulturních, sociálních a integrálních.

První skupinu tvoří sociokulturní jevy (Sorokin neodděluje jevy kulturní a sociální jako zcela samostatné, nýbrž oboje mu těsně souvisí — proto užívá nyní namnoze termínu sociokulturní místo pouze sociální — a jsou předmětem sociologie, nikoli kulturologie a sociologie jako dvou samostatných věd), které existují jako individuální, samostatné jevy, netvoří odlišné celky, nýbrž jsou nejvýše sumou, souhrnem jednotek. Filosoficky jsou charakterizovány logicko-ontologickým nominalismem, sociokulturním a zčásti etickým singularismem a (proti eternalismu) temporalismem. Úkolem sociologů je odkryt mezi nimi pravděpodobnou stejnost, uniformitu. Metodou i terminologií napodobí tyto směry fyzikální vědy.

Poslední tři desetiletí v americké sociologii ukazují přechod od sociologie „v křesle“ k sociologii fyzikálně mechanistické. Oživuje sociální fyzika. Fyzik Bridgman a ještě více astrofyzik Stewart se nespokojují pouhými analogiemi, nýbrž jim jde o logickou totožnost, hledají uniformity psychosociálních jevů a aplikují na sociokulturní jevy termíny fyzikální vědy, mluví o sociální hmotě, molekule, teplotě, vzdálenosti apod. Sem řadí Sorokin také Parsonsovy čtyři zákony rovnováhy, pseudomatematické napodoby „topologické psychologie“ (Lewin a Brown), těsnopisnou sociologii, která dosazuje těsnopisné symboly a prázdné formule za pravé matematické, kybernetickou sociologii vycházející z analogie mozku a stroje a docházející k nesprávným analogiím, a testomaniacké sociologie zakládající se na pouhém testování s jeho umělostí a povrchností většiny testů, zvyšovanou ještě překrouceným výkladem testů a jejich značnou kvantifikací. Operacionalismus v sociologii má velmi málo společného se skutečnou operativní metodou v přírodních vědách. Doddova transkripce operace nemá žádný vztah ke skutečné experimentální či operativní metodě a vůbec, míní Sorokin, všechny domnělé experimentální metody v sociologii jsou ve skutečnosti pseudoexperimentální a neodpovídají kánonu induktivních metod.

Sem také počítá sociologie atomistické a sociologie malých skupin. Sociální atomy

(jedním z poměrně nejlepších představitelů této teorie je J. L. Moreno) se liší podle Morena toliko tím, že jsou emočně přitažlivé nebo odpudivé, kdežto fyzickochemické atomy se liší spíše vlastnostmi. Atomy se od roku 1930 také nepovažují za nejmenší a nejjednodušší jednotky, nýbrž patří k nejsložitějším a tedy hromba za sociálními atomy je omyl, je nutno hledat generický model sociálních vztahů. Ani malá skupina není vhodným východiskem pro studium složitých organizací. Mezi pěstiteli tohoto směru rozebírá zejména Bales, Homans, Cartwright a Zandera. Uváděné znaky jako interakce tváří v tvář a malý počet členů (1–25) nevystihují malou skupinu, neboť osobní styk je i ve velkých skupinách a malá skupina je sice malá co do velikosti, ale je jedním z nejsložitějších útvarů co do struktury a funkce.

Jiný důsledek rozmachu fyzikálního směru vidí Sorokin ve vzestupu kvantitativního studia sociokulturních jevů, v matematickém a statistickém studiu. Leccos z toho přispělo k poznání těchto skutečností, zvláště ekonomických, demografických a kriminologických, ale ve velké míře se zde užívá nevhodných metod. Hledají se matematické modely, ale ty málo přispívají k poznání psychosociálního světa. Elementární statistické studie jsou hlavně informativní, časové a místní, pokročilé studie hledají vztahy příčinné nebo pravděpodobnostní, stejnosti, tendence minulé, přítomné a budoucí, měří faktory, předvídají příští běh pochodů apod., ale jejich výsledky jsou dosud malé. Jako jejich nedostatky vytýká Sorokin například různost výsledků stejného bádání u různých badatelů, subjektivnost zahalenou kvantifikací. Badatel nemůže vzít jako své proměnné například materiální složku ekonomického systému a ideologickou složku náboženského systému, nebo část systému brát jako určujícího činitele a celek systému jako účinek — tak např. nelze vidět s Marxem hlavního činitele kapitalismu v hospodářském činiteli a s M. Weberem v protestantské etice, nýbrž oba systémy, kapitalismus i protestantismus, se vyvinuly se smyslovými (sensus) systémy jako části většího supersystému.

Postulát, že sociokulturní skutečnost je složena z čistě oddělených, svobodných jevů, nesjednocených kauzálně nebo smyslem v celky, systémy, je empiricky i logicky klamný. Není tedy pouhým jejich souhrnem nebo konglomerátem, nýbrž jejich soustavným celkem.

Sorokin uzavírá svou kritiku těchto teorií tím, že jejich představitelé jsou sice odpůrci velkých teorií nebo systémů, ale sami jich užívají a sami se pokoušejí budovat své teorie, nebo své teorie jimi objasňují či obměňují. Sami však nedocházejí k významnějším poznatkům, ba ani k teoriím středního dosahu.

Druhou třídou sociologických směrů jsou teorie systémové (systemic), totalitní, jež chápou organizované sociální skupiny a kulturní systémy jako realitu sui generis, odlišnou od jejich složek, v níž odhalují významné rozdíly a nové vlastnosti, zejména soudržnost. Ve filosofických předpokladech souvisí tyto teorie s ontologickým, sociologickým a etickým realismem, s univerzalizmem a eternalismem. Ve vědách převládá tento směr cca od roku 600 př. n. l. až do roku 1920 n. l., s výjimkou let 1700–1920, kdy se vedle něho vynořil stejně silný směr singularisticko-atomistický.

Sorokin rozlišuje totalitní teorie mikro-sociologické a makrosociologické. K prvním patří totalitní teorie kultury individua jako nejmenší možné sociální oblasti (její úplnou integraci vidí někteří, např. Allport, v osobnosti) nebo totalní kultury malé skupiny nebo oblasti. Takovou totalní kulturou je funkční celek nebo soustava tvořená jedním hlavním činitelem (např. hospodářským podle marxismu); takové sjednocení v jeden supersystém není však nikdy úplné, některé části jsou vždy neutrální nebo kontradiktorní. K nim patří teorie mnohých funkcionálních antropologů (Malinowski, Radcliffe-Brown, Lévi-Strauss aj.), sociologů a historiků.

Makrosociologie kultury pokládá Sorokin za největší výkony novější sociologie a příbuzných věd a dělí je na totalitní, částečné totalitní, dichotomické a typologie.

Jako nejdůležitější totalitní teorie uvádí teorie Danilevského. Spenglera a Toynbeeho. Danilevského *Rusko a Evropa* z r. 1869 uvádí pro jeho vliv na Spenglera. Danilevskij mluví o kulturních typech, jež se po dvě období rozvíjejí a pak po krátké době květu zacházejí. Tvořivé jsou pouze v jedné nebo v několika málo oblastech.¹

V základní pojmové stavbě se Danilevského spisu podobá Spenglerův *Zánik Západu*, 1918. Kultury pokládá za organismy, které mají svá období rozvoje: dětství, mládí, mužství a stařectví, jež končí civilizací.

Za vyvrcholení těchto teorií pokládá Sorokin Toynbeeho teorii civilizace (*Study of History*, 6 sv., dalších šest a zejména poslední, *Reconsiderations*, 1939–1961, přináší důležité změny). Toynbee zkoumá větší společnosti, jichž uznává třiatdvacet plně rozkvetlých, čtyři, jejichž rozvoj se zastavil, a pět abortivních. Z podmínek vzniku civilizace uvádí tvůrčí minoritu společnosti, prostředí ani příliš nepříznivé ani příznivé. Civilizace končí v království božím.

K totalitním teoriím civilizace počítá Sorokin — byť jen zčásti — teorii polského historika Felixe Koneczného (*O wielości cywilizacji*, 1935, angl. překlad 1962), který zakládá civilizaci na trojím právu: rodinném, vlastnickém a dědičném, a na pateru existencí hodnot čili kategorií jsoucna: zdraví, hospodářském blahobytu, pravdě, dobru a krásnu. Podle jejich různé kombinace jsou

¹ Masaryk posuzuje Danilevského kritičtější a uvádí, že Solovjev našel jeho typy u Rückerta, *Lehrbuch der Weltgeschichte in organischer Darstellung*, 1837, a že se odvozuje také od Pogodina,

viz *Rusko a Evropa*, I. 468–470. Do češtiny překládá Danilevského Karel Wolf, *Slovanský obzor* 1897.

možný různé civilizace, přičemž činitelé duševní jsou mocnější než činitelé hmotní. Nejrozvinutější a nejharmoničtější je civilizace římsko-latinsko-evropská pod vlivem katolické církve.

Jádrem těchto civilizací je podle Sorokina hlavní organizovaná skupina s ústředním kulturním systémem (kromě vedlejších), stejného rozsahu, s rozmanitou životní dráhou a různou tvořivostí. Souhlasí s nimi v počtu velkých systémů (9–40), místo politické svobody jako jednoho z hlavních činitelů uznává kulturní svobodu a uvádí také šťastnou náhodu. Přes svou kritiku nechce znehodnocovat velikost a vědeckou hodnotu těchto teorií, ano o dílech Toynbeeovů a Spenglerových se domnívá, že „jsou a pravděpodobně zůstanou ve své oblasti velikými mistrovskými díly“. (K těmto kulturním makrosociologiím a mistrovským dílům patří jistě také Sorokinova *Social and Cultural Dynamics* — J. K.)

Vlivu těchto teorií přičítá Sorokin také vznik zvláštní vědy či spíše podvětvě, subspecies, kulturní morfologie (název od Lea Frobenia) čili kulturologie, pěstované zvláště v Rakousku a Německu. Její základní body formuloval rakouský sociolog O. Anderle (profesor v Salzburgu) a r. 1960 se také ustavila mezinárodní společnost pro srovnávací studium civilizací se Sorokinem jako předsedou.

Proti totalitním kulturním makrosociologiím staví Sorokin makrosociologie netotalitní, když totiž civilizace nejsou zcela integrované jednoty. Z nich jmenuje Sorokin především u nás, myslím, méně známého F. S. C. Northropa (1893) s jeho *The Meeting of East and West: An Inquiry concerning World Understanding*, 1946. Podle Northropa se supersystémy, v něž se menší systémy skládají, zakládají konečkonců na vědě a základních vědeckých teoriích a na filosofických předpokladech z nich vyplývajících. Northrop to ukazuje na kultuře mexické a Spojených států. Mexická kultura je tvořena pěti koexistujícími kulturními systémy, jež následovaly původně po sobě, základní kulturní systém Spojených států je angloamerický, kulturní systém sovětský je marxismus (marxismus-hegelismus). Podle způsobu poznání rozeznává Northrop dva největší supersystémy: estetický čili intuitivní (hlavně v orientálních kulturách) a vědecký čili teoretický (hlavně na Západě), jež se odlišují, ale doplňují. Odstraní-li se rozpory mezi těmito filosofiemi, stanou se tyto kultury harmonickými a je mezi nimi možná kooperace. Sorokin Northropovi vytýká výhradně dyadický princip poznání a řadění věcí výhradně do jedné třídy, zatímco je třeba je rozdělit do obou (např. náboženství nejsou výhradně estetická, nýbrž též teoretická).

Sem řadí také antropologa Kroebera s jeho hlavním dílem *Cognitive Foundations of Culture Growth*, 1944, a Znanieckého s jeho *Cultural Sciences*, 1952. Kroeber zkoumá hlavní kultury evropské, asijské a USA, hledá jejich období tvořivosti v jednotlivých

oborech a určuje je podle počtu a stupňů geniálních osobností. Také u Znanieckého sledává Sorokin značnou podobnost se svou teorií, ale je mezi nimi značný rozpor v poznávacích metodách. Znaniecki mu vytýká, že mysticko-intuitivní metodou překračuje hranice vědeckého bádání, kdežto podle Sorokina je Znanieckého epistemologie zastaralý, nafouklý empiricism. Prohlašuje-li Znaniecki Sorokinovu teorii spíše za filosofii dějin a kultury, vyšší než ostatní, přijímá to Sorokin za jednu z největších poklon, protože téměř všechny velké sociologické systémy jsou druhem filosofie dějin a většina velkých filosofii dějin je jakousi sociologií změny.

Další skupinu tvoří dichotomické teorie kulturních supersystémů, které dělí celou kulturu na dvě různé třídy; tak Coste: jevy sociální a ideologické, Louis Weber: homo faber a homo socius, člověk technický a spekulativní, Alfred Weber: pochod civilizační (akumulativní) a kulturní (neakumulativní), MacIver: civilizace (utilitaristická, prostředků) a kultura (hodnoty jako účel), Ogburn-Chapin: kultura hmotná a nehmotná, Marx-Veblen: ekonomický a technický systém a nadstavba právní a politická a ideologie. Marxova teorie je ve skutečnosti prototypem všech pozdějších.

Sorokin sledává toto dělení více fiktivním než reálným, logicky vadným a fakticky mylným. Výroba a struktura není jenom hmotná, předpokládá vědění, technologii, normy morální, právní. Každý kulturní prvek má svou stránku vnitřní (nehmotnou) a vnější (hmotnou) apod.

Typologie kulturních systémů a supersystémů uzavírají tuto skupinu. Jako největší kulturní typology jmenuje Sorokin W. Schubarta, H. Beckera, Berdajeva, Ortega y Gasset, Schweitzera, Covella a některé představitele estetických systémů, jako egyptologa Petrieho a Ligetiho.

Schubart (*Europa und die Seele des Ostens*, 1938) pokládá historické pochody za rytmické a nejdůležitější rytmus tvoří sled čtyř eonských prototypů kultury a osobností (duší): harmonický, heroický (prometheovský), asketický a mesiánský (johanistický). Charakterizuje je poměr k světu: shoda se světem, panství nad světem, útek od světa a posvěcení světa. Mezi prototypy jsou doby oddechu. 20. století je takové období vstupu do období mesiánského. V něm Slované a zvláště Rusové oduchovní lidstvo a Rusové ze svého utrpení pochopí nejlépe člověka a životní hodnoty, ale potrvá asi 500 let, než se dojde rovnováhy. Zápas mezi Západem a Ruskem začal roku 1812. Současná Evropa je forma bez života a Rusko život bez formy.

Podobnou filosofii dějin nachází Sorokin u Berdajeva, který však je k Rusku méně lichotivý, kulturní tradice v Rusku byly podle něho vždy slabé. H. Becker chápe historický proces jako kontinuum mezi dvěma póly, posvátným, kde se odmítá, a světským, kde se přijímá nové či změna.

Podobně vidí Ortega nynější společnost v krizi, již charakterizuje všednost myšlení.

Dva typy masové člověka ovládají politiku a stát, člověk blahobytník a člověk technik, který vykonává své specializované dílo, ale je poloignorant vědy, kultury a historie; stát se stává mechanismem násilí a přímé akce, válek, revoluce a zločinů.

Schweitzer (*Philosophy of Civilization*, 1949) zakládá civilizaci na etice a na světovém názoru na ní založeném. Proto chce vybudovat novou etiku na vůli a vztahu k životu, na intuitivním poznání všeho bytí ve všech jeho projevech.

Nakonec uvádí Sorokin obecné názory ze své *Dynamiky* slučitelné s těmito teoriemi, sled svých stadií apod.

Jako závěr rozboru makrosociologických teorií konstatuje Sorokin třináct shod mezi nimi, objevuje pod různými názvy a formulacemi stejné nebo podobné názory a zejména vyzdvihuje, že naše doba je dobou největší krize, že žijeme mezi dvěma epochami, zanikající a vznikající. Všechny makrosociologie zdůrazňují nastávající přehodnocení všech hodnot a radikální promyšlení metod a způsobů poznávání a prakticky očekávají opětné sjednocení nejvyšších hodnot: pravdy, krásy a dobra v jedno summum bonum. A končí jako tak často, že tyto makrosociologie obohacují naše poznání sociokulturní skutečnosti pravdivými poznatky, ale i svými omyly.²

Po třídě kulturních systémů následuje třída sociálních systémů a směsí (congeries), tj. sociálních skupin organizovaných úplně nebo částečně, neorganizovaných a dezorganizovaných. Sorokin konstatuje předem, že teorie sociálních systémů jsou zatím méně plodné, mělkější, a to také proto, že sociální systémy sice byly po právní stránce podrobně a přesně studovány právníky (viz např. *Corpus iuris civilis*, Sorokin velmi cení názory Petražického), ale jejich výsledky nebyly sociology náležitě osvojeny. Svůj výklad těchto směrů rozděluje Sorokin 1. na výklad systémů, 2. na jejich taxonomii (trídění) a 3. na jejich dynamiku čili fyziologii.

Jako představitele teorie sociální činnosti (akce) jakožto elementárního modelu a zároveň ústřední složky sociálního systému uvádí Znanieckého a Parsonse.

Znaniecki (*The Method of Sociology*, 1934) rozlišuje mezi činnostmi sociálními a nesociálními. První se vztahují na lidi jako svůj předmět, aby vyvolaly určité jejich reakce, druhé na hmotné věci a hledí vyvolat výsledky technické, ekonomické, náboženské, literární a vědecké. Sociální vztahy jsou vztahy mezi činnostmi, nikoli mezi jednáci-cími individui, a sociální systém je axionormativně organizovaný systém sociálních činností. Tím se sociální činnosti zbavují veškerých významů a hodnot a zbývají z nich přinejlepším mravní a právní normy. Znaniecki sám však tuto sociální prázdnotu naplňoval různým obsahem, jako formální sociologové.

Talcott Parsons sice měnil své názory od první knihy (*The Structure of Social Actions*, 1937) k pozdějším (*The Social System*, 1950, *Toward a General Theory of Action*, 1951, spolu s E. A. Shilesem, 1951, *Theories of Society*, I., 1961 aj.), ale sociální akce zůstává osou jeho pojetí sociálního systému.

Parsons prohlašuje svou knihu za empirickou monografii, ale sám se neopírá, jak tvrdí Sorokin, o vlastní fakty, nýbrž o teorie a fakty svých předchůdců. Jeho model a pojmové určení sociální akce je podle modelů mechaniky, fyziky a jiných směrů, např. pozitivismu a utilitarismu, ale jeho kritika těchto směrů se týká spíše jeho slaměného panáka než jich samých. Četné pojmy nedefinuje přesně nebo jasně, jeho obecné schéma sociální činnosti je přesný popis toliko malé části vědomých činností, pro svůj voluntarismus se dovolává řady předchůdců, ale Sorokin z nich nechává toliko Tönniese a v menší míře Maxe Webera, a i u něho samého později mizí a je nahrazen freudovskou biopsychologií. Nepodává soustavnou teorii sociálních ani kulturních systémů a nejcennější část celého díla je promyšleně posouzení uváděných teorií a kritika některých směrů sociologických a sociálně filosofických.

V *Sociálním systému* přechází od polonominalistického a atomistického hlediska k myšlení realističtějšímu, v základních názorech se blíží, jak tvrdí Sorokin, jeho názorům, což dokazuje četnými paralelami (ovšem nepřehlíží také četné rozdíly), ale vytýká opětovnou nejasnost, jako např. pojetí společnosti jako soběstačné skupiny, a i jeho novou teorii pokládá stěží za lepší v poznávací hodnotě, jež je rušena jeho „constructions fantaisistes“ (podle durkheimovského termínu). Parsonsovy teorie sociálních systémů nepřispívají mnoho k jejich fyziologii nebo taxonomii, toliko hlavně k jejich anatomii a histologii.

Tato kritika platí s obměnou o četných analytických studiích parsonsovců a téměř bez významné změny o M. J. Levyho *The Structure of Society*, 1952, jež však je srozumitelnější a méně těžkopádná.

Za hlavního představitele funkcionalismu (strukturálně funkční analýzy) pokládá Sorokin R. Mertonu (*Social Theory and Social Structure*, 1957 revid. vyd.), ale uznává toliko název a formulaci některých méně důležitých tezí (např. teorie referenční skupiny) za nové, jinak se o funkční analýze v sociologii a antropologii debatuje již déle než třicet let. Za nejsilnější bod jeho teorie považuje kritický rozbor hlavních funkcionalistických teorií novějších sociologů a antropologů. Sorokin mu vytýká mezi jiným ambivalenci některých jeho soudů, různý význam některých jeho pojmů, vnášení subjektivnosti do jeho systému pojmy funkce a disfunkce aj. Merton podle něho sotva prokázal existenci funkcionální sociologie jako

² Poznámka: Mezi těmito teoriemi najdeme některé a neřídí, jež si všimají zvláště poměru Ruska a Evropy, Východu a Západu. Vzhledem k tomu by bylo možno s jistou odůvodněností

uvážit, nemělo-li by se také Masarykovo Rusko a Evropa počítat mezi částečné nebo netotalitní makrosociologie kultury. (J. K.)

sociologické soustavy sui generis a hlavní jeho příspěvky k sociologii vidí Sorokin v řadě bystrých studií v sociologii poznání a vědy, psychosociální anomie, byrokracie a zjevných a latentních funkcí.

Doprostřed mezi analyticko-funkcionální a empiricko dialektické teorie staví Sorokin teorii s psychologickou nomenklaturou Ch. P. Loomise s jeho PAS modelem sociálního systému (Processually Articulated Structural Model) v jeho *Social Systems*, 1960 a též v úvodu k jeho a Z. K. Loomise *Modern Social Theories*, 1961, 1965 (rozšíř.), kde podle svého modelu rozbírá sociální teorie H. Beckera, Kingsley Davise, G. C. Homanse, Mertonu, Parsonse, Sorokina, R. B. Williama ml. a A. G. Gouldnera.

Nejvýznačnějším představitelem dialektické (v tomto případě empiricko-realistické dialektické) sociologie je G. Gurvitch (1894—1965).³ Sorokin zde nastiňuje jeho soustavu sociologie, rozebírá jeho pojetí dialektiky a makrosociologii sociálních seskupení (v tom sociální třídu), struktur a čtrnáct typů globálních společností. Totální jevy charakterizuje jako mnohorozměrné a různých hloubek (rovin). Jeho pojetí sociální dialektiky vytyká, že popírá zákony formální logiky, zatímco je spíše rozšiřuje, že rozlišuje u ní pět operativních forem, zatímco by stačily dvě nebo tři (komplementarita a polarita), že ztotožňuje dialektickou metodu a dialektiku skutečných pochodů a že příliš zdůrazňuje její heuristický význam, ač sám uvádí ještě další metody a sám jí málo užívá.

Celkový Sorokinův posudek vyznívá v tom, že jeho systém je spíše klasifikační, nedovedl sloučit empirismus s filosofií a dialektikou, že je ve skutečnosti spíše spekulativní, formalistický a filosofický: proto Gurvitch sám se označuje za vyloučeného z „hordy“, sc. filosofů i sociologů, ale přesto jeho metodologické, sociologické a filosofické příspěvky zůstávají mezi nejvýznamnějšími své doby a jeho obecná sociologie je systematictější a originálnější než většina současných teorií.

Vedle Gurvitche zasluhuje podle Sorokina zvláštní zmínky Sartre a Kühne.

J. P. Sartre ve svém spise *Critique de la raison dialectique*, 1960, se pokouší sjednotit v sociologický systém prvky hegelovské, marxistické a existencialistické (podle svých spisů), ale je to spíše dialektická filosofie dějin než sociologie. Ústředním tématem historického procesu i denní existence individuí a skupin je stálý spor dvou protivných sil, svobody a nečinnosti (inertie), boj proti odcizení a nečinnosti, ale celkem síly tvůrčí svobody v lidské historii vyhrávají.

Nejvýznamnější dualistický systém obecné sociologie vypracoval důsledně podle linie polarizace Otto Kühne (*Allgemeine Soziologie*, 1958). Jejím předpokladem je, že všechen sociální život a všechny jeho systémy a procesy mají polární charakter. Ale také

jeho systém je podstatně klasifikační a formální, málo empirický, i když jeho pojmy jsou jasnější, ač někdy vágní a sporné.

Sorokin zjišťuje množství dualistických typů sociálních systémů, odkazuje na spis W. Heinricha *Dualistische Lehrgebäude in den Sozialwissenschaften* (1964, Vídeňská akademie věd) a na triadické systémy podle hegelovské dialektiky.

Také behavioristická sociologie našla opět hojně pěstitele, jako behaviorismus vůbec došel velké obliby, takže dokonce sociální a psychologické vědy bývají přejmenovány na behavioristické. Ale žádný behavioristický sociolog nepodal přirozenou soustavou sociologii, spíše jenom zvláštní směr nebehavioristické, značně introspektivní a spekulativní sociologie v behavioristické terminologii.

Z nedávných pseudobehavioristických teorií k nejlepším patří teorie sociálních skupin a elementárních forem sociálního chování G. Homanse (*The Human Group*, 1950, a *Social Behavior: The Elementary Forms*, 1961). Knihy podávají dobře psaný úvod ke studiu neformálních malých skupin a některých stránek sociálního chování ekonomického člověka, ale sotva přispívají velkou měrou k poznání lidské osobnosti, sociálního chování vůbec a sociálních systémů. První je psána z hlediska holistického, druhá singularisticko-nominalistického; jednota, celek určuje části: dva jednotlivci nastupují místo skupiny.

Sorokin mu vytyká nejasnost mnoha hlavních pojmů, jako např. pojmu malých skupin, pojmu psychologických jako citu, rovnováhy apod., prosté přenašení pojmů ze zvířecí psychologie do sociologie aj., ale schvaluje spojení dat, metod a teorií zvířecí a lidské psychologie, ekonomiky a sociologie pro porozumění psychosociální skutečnosti; nesouhlasí však s tím, že sociologie je částí psychologie.

K nejzanedbávanějším problematikám obecné teorie sociálních systémů počítá Sorokin empirickou taxonomii a „fyziologii“. Jistou výjimku v taxonomii tvoří spisy mexického sociologa Lucia Mendiety y Nuñez *Théorie des groupements sociaux*, 1957, a R. Bierstedta *The Social Order*, 1863.

Mendieta rozlišuje tři základní útvary: společnost, jež zahrnuje celé lidstvo, sociální seskupení a sociální skupiny. Proti těm, kdo společnost redukuje na pouhý komplex sociálních vztahů nebo na duševní skutečnost, zdůrazňuje jejich realistický ráz, neboť také člověk není pouhý souhrn myšlenek a akcí. Sociální seskupení jsou především strukturální skupiny, jež mají vnitřní organizaci a jsou tvořeny přirozeně (horda, rodina, klan, kmen, stát), strukturální kvaziskupiny, jež vykazují jen jistou soudržnost (komunita, národ, třída, masa), příležitostně kvazi-skupiny (dav, obecnost) a umělé skupiny (státní: vojsko, byrokracie, skupiny náboženské, politické, ekonomické atd.). Lid-

³ Viz o něm v tomto časopise článek Z. Strmisky (1966, č. 4), referát o jeho *Traité de sociologie* (1867, č. 2) a Sorokinův posudek (ibid. č. 4).

O jeho knize *Dialektika a sociologie* viz také Sírského *Sociologiu*, 1966, str. 126 a n.

stvo se diferencuje a rozvrstňuje „sociální mechanizací“ na umělé skupiny, jednotlivci se v nich odosobňují, automatizují, což vede k césarismu, leaderokracii a demoralizaci. „Moderní sociální život se rozvíjí v atmosféře lži, pokrytectví, zbabělosti, útlaku a nezákonnosti.“ Sorokin srovnává svoje třídění skupin s Mendiotovým a vytýká mu zejména směšování přirozených a umělých skupin, výklad složení skupin čili neznalost „sociologické chemie“, částečnou nesprávnost jeho pojmu sociální třída a jednostrannost jeho teorie o poklesu svobody a vzrůstu autokracie.

Bierstedt rozeznává čtyři třídy skupin podle hlavních dělidel — druhového vědomí, sociální interakce a sociální organizace: skupiny statistické (bez dělidla), sociální (pouze s druhovým vědomím), sociální (interakce) a asociální (se všemi třemi znaky). Pouze asociální skupiny jsou vlastní organizované skupiny. Ovšem sám také netřídí skupiny podle obsahu a Sorokin to považuje za příští úkol sociologů.

Obrazným termínem „fyziologie“ sociálních systémů rozumí Sorokin zkoumání všech opakujících se základních pochodů v průběhu života organizovaných skupin od jejich vzniku do jejich zániku. Zatímco dřívější badatelé hledali zákony vývoje a pokroku, novější sociologie se věnovala studiu sociálních změn,⁴ zejména objevení stálých vztahů a opakujících se sociokulturních pochodů a různých vztahů jejich a sociálních činitelů.

Sorokin nejprve rozbírá abstraktní, analytické a funkcionální spekulace o sociální změně, zejména teorii Zollschan-Petrucchio, teorie revoluce, jako Daviesovu, Parsonsovu, a Bellahovu teorii o náboženském vývoji.

Hlavní problémy sociální změny zachytil zhuštěně, spíše jako program pro monografické studium, W. E. Moore (*Social Change*, 1963). K. R. Popper dovozuje v *The Poverty of Historicism*, 1957, že nelze předvídat budoucí běh historie, protože nelze předvídat růst našeho vědeckého poznání. Sorokin nahrazuje vědecké poznání lidskou tvořivostí a mimoto také dokazuje, že správné předvídaní není nutným nebo dostatečným kritériem vědecké teorie.

Z monografií uvádí zvláště Martindaleovu *Social Life and Cultural Change*, 1962. Martindale odmítá teorii Ogburnovu o kulturní mezeře, cyklické teorie (Sorokinovu, Toynbeeho, Spenglerovu) a funkcionální teorie jako obecně málo významné, a místo nich staví svou teorii sociálně behavioristickou. Hlavní úkol sociologie vidí ve studiu způsobu vzniku a zániku soběstačných společností, komunit, a jejich kritériem je přežití na rok nebo generaci. Ústředním problémem jeho monografie je zkoumání, jaké podmínky a společnosti způsobují explozi tvořivosti jejich intelektuálů a jaké podmínky podpo-

rují rutinu a úpadek tvořivosti. Martindale přijímá čtyři velké tvůrčí periody v lidské kultuře: 14 000 — 8 000 př. n. l., 5 000 — 3 500, 900 — 200 př. n. l., osově období, a období v moderní době na Západě a zvláště od 15. století až dodnes. Formy, v něž naše civilizace bude krystalizovat, nejsou ještě zcela známy. Ale toto poslední období je přechodem od feudálních obcí a institucí k národním státům, západním metropolím a novým sociálním, politickým a hospodářským organizacím.

Ač Sorokin přejímá některé klady této teorie, má také námitky; nachází málo historicko-empirických dokladů, je více tvůrčích období, žádná tvůrčí společnost nebyla tvůrčí ve všech oblastech. Centrální bod Martindaleovy teorie je kauzální vztah mezi zničením staré a tvořením nové komunity z jedné strany a explozí tvořivosti na straně druhé. Kalamity působí různě, někdy vyvolávají revoluce, jindy destrukci. Svoboda je pouze jedním z činitelů tvořivosti a sama netvoří génie v množstvích. Křivky tvůrčích období a období svobody nejdou spolu paralelně, atd.

Poslední skupinu sociologických teorií tvoří (nebo spíše budou tvořit) systémy integrální, integrální sociologie strukturální a dynamické. Ty mají zachytit trojsoložkovou strukturu sociokulturních jevů, jejich stupniční uspořádání a jejich spojitost při poměrné samostatnosti. Jednotlivé dosavadní teorie obsahují větší nebo menší část pravdivého poznání a ukazují podle toho jistou konvergenci. Ke konvergenci vede rovněž stále sílící tendence slučovat čím dále tím více empirii s teorií, zakládat teorii na faktech a vyhledávat a zjišťovat fakta podle určitých teorií. Za jeden pokus (podle vlastního soudu nedokonale) o takový integrální systém považuje Sorokin svou soustavu a je přesvědčen, že po analytickém období v budoucnosti, které bude obdobím velkých syntéz, velkých systémů, budou vybudovány lepší, adekvátnější systémy.

V Sorokinově myšlení zaujímá důležité místo integrační tendence a pojem integrace. Uvádí, že sám již po mnoho let užívá pro svůj směr filosofický, psychologický, etický a vůbec pro celý svůj světový názor termín integrální a odmítá termíny jiné. (Str. 615.)⁵

Z historiků sociologie řadí Timašev Sorokina jednak mezi sociologické analytiky, jednak mezi historické sociology a k integralistické škole. Mezi analytiky ho staví do první řady v tvořivé schopnosti, v erudici a v ovládnutí prerekvizit vědeckého myšlení, a v druhém oboru nazývá jeho *Dynamiku* „magnum opus“. Martindale jej charakterizuje jako pozitivistického organicistu, a to jako nejskvělejšího představitele očistěného organicismu, což Sorokin odmítá (614). Loomisové jej označují jako historického a systémového analytika.

⁴ Problémy sociální změny a speciálně změny ve 20. století byly všestranně rozebírány jako ústřední téma III. mezinárodního sociologického kongresu v Amsterdamu r. 1956.

⁵ Jeho pojem integralismu rozbírá J. J. Ford

ve stati *Sorokin as Philosopher* v Allenově sborníku (viz níže), a Sorokin tam sám na jeho rozbor odpovídá. Různé významy termínu sociální integrace a integrální viz např. v: J. Gould & W. J. Kolb, *A Dictionary of the Social Sciences*, 1964.